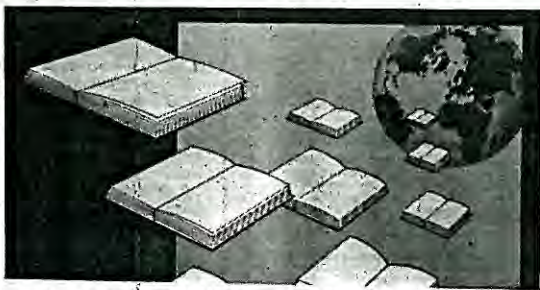

Οι βαθιές ρίζες του μυθιστορήματος

Τomas Hägg
«Το αρχαίο μυθιστόρημα».
Μετάφραση: Τ. Μαστοράκη
Μετάφραση παραθεμάτων:
Γ. Γιατρομανωλάκης.
Εκδόσεις: Μορφωτικό Ίδρυμα
Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992

Ένας Σουηδός αρχαιολόγος, ο Τόμας Χεγκ, έρχεται να αποδώσει στους πρώτους θεράποντες του μυθιστορήματος «την αναγνώριση που δικαιωματικά τους ανήκει, έτσι και με καθυστέρηση δύο χιλιόδων χρόνων». Μια πραγματία με τη σημερινή οπτική, που στοιχείει στο ευρύτερο κοινό. Για μας τους νεότερους Έλληνες, αποτελεί ευχάριστη έκπληξη «έχρησιμα περιφερειογράμματα, πως στη χώρα μας γεννήθηκαν το έπος, η τραγωδία και η λυρική ποίηση, όμως ποτέ δεν διεκδικήσαμε το μυθιστόρημα που θεωρείτο ένα, σχετικά πρόσφατο, δημοφιλές γένος της Ευρώπης. Οπόσο τα νεότερα δεδομένα της έρευνας επιμένουν» αυτό το «επιφανειακό απλό, αλλά και τόσο αιγυπτιακό και περίπλοκο είδος» είδε το φως στην ελληνιστική περίοδο.

Ανεξάρτητα αν ο Αριστοτέλης δεν υπήρχε για και η Ποιητική του είχε που πολλοί γράφει, με αποτέλεσμα να μην αποδοθεί μια πρόσφορη ονομασία για το καινούργιο λογοτεχνικό υβρίδιο.

Όσο για τους πρώτους μυθιστοριογράφους, φαίνεται πως αποκλόουσα τις ιστορίες τους, δράματα. Αργότερα, στους Βυζαντινούς χρόνους, ονόμαζαν λίγο άδριστα τα έργα τους, βιβλία ή λόγιους και μετέπειτα, κυρίως τα ιστορικά μυθιστορήματα, διηγήσεις.

Όταν η Αναγέννηση ανακαλύπτει αυτούς τους παλαιούς θησαυρούς, προσπαθεί να κυριολεκτήσει. Μόλιον αμέχανα, αλλά για το πεζό έπος: μέχρι να προκύψει ο γαλλικός όρος, roman – ρομάντο – που δηλώνει, πως πρόκειται για κείμενο σε κάποια ρομαντική γλώσσα. Όμοια ακριβολογεί, η ονομασία novel, που θέλει να υπογραμμίζει το νεότερο της γραφής.

Η ιστορία της ονοματοθεσίας δεν είναι απλή φιλολογική περιήγηση: κατά κάποιο τρόπο εξήγησε την παραπλασματική εντύπωση, πως το μυθιστόρημα ανήκει σε μεταγενέστερους χρόνους, καθώς η εποχή της βίτησης ταύτιστηκε με τη γένεση. Αντίθετα, η οικεία σε μας μυθιστορία, έκανε την πρώτη της εμφάνιση τον τέταρτο αιώνα μετά Χριστό και μόλιον, τότε αναφερόταν σε μια βιογραφία στα λατινικά. Μόνο το 1804, ο Κοραΐς, για να αποδοθεί τον «βόρβαν» όρο ρομάντο, που δικαιολογημένα τον ενοχλεί, ανασύρει τις ονομασίες, μυθιστορία και μυθιστόρημα, που έμειλε να επικρατήσουν στη γλώσσα μας.

Παλαιότερα, όταν μελετούσαν την ανάπτυξη του μυθιστορήματος στην Ευρώπη, αμέως μετά την Γαλλική Επανάσταση, επικρατούσε η άποψη, πως η καινούργια κοινωνία, χωρίς σταθερές αξίες και παραδόσεις, είχε ανάγκη από συναισθηματικές και συχνά τολμηρές ιστορίες περιπέτειας. Είναι ενδιαφέρον, πως το ίδιο ακριβώς σκεπτικό μπορεί να μεταφερθεί στην ελληνιστική περίοδο.

Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου διεύρυναν τον αρχαίο κόσμο, στη θέση των πόλεων – κράτη των κλασικών χρόνων αναδεικνύονταν κάποια πολιτιστικά κέντρα, όπως η Αλεξάνδρεια. Σε αυτά, δημιουργείται μια καινούργια τάξη πραγμάτων, όπου το άτομο, έχοντας στερηθεί το λόγο του πολίτη, αγωνιά να αναζητά κάποια ασφάλεια στο μύθο της ερωτικής και ιδεώδους αγάπης. Ταυτόχρονα, θέλγεται από την περιπέτεια του ταξιδιού, που υπόσχονται άγνωστους κόσμους, ενώ παρασύρεται στη λατρεία μυστηριακών θεοτήτων, που έχουν ειβάλλει από την Ανατολή. Όμως, παράλληλα με το νέο τρόπο ζωής, πληθαίνουν οι όσοι γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση. Έτσι, περίπου στον τελευταίο αιώνα προ-Χριστού, παρουσιάζονται οι πρώτοι πρόσφοροι αναγνώστες, διψασμένοι για συγκίνησης.

Σε αυτούς, απευθύνονται τα πρώτα μυθιστορήματα, σφύραρα πολυάριθμα, αν και σώζονται μόνο σπαράγματα. Οι μελετητές φοβούνται να πιστεύουν, πως το μυθιστόρη-

μα στην αρχαιότητα ήταν ένα μάλλον ευτελές είδος, που προοριζόταν αποκλειστικά για τέρψη σε καταμόνας ή ομαδικές αναγνώσεις» περίπου όπως σήμερα τα αποκαλούμενα βιβλία παραλογοτεχνίας. Βιβλία που πρόσφεραν συγκίνηση στο λαό και που οι διανοούμενοι τα περιφρονούσαν. Τουλάχιστον δημόσια, γιατί, δεν αποκλείεται, να τα έκρυβαν κάτω από τα ανκλιτρά τους, όπως στις ημέρες μας τα αστυνομικά αναγνώσματα.

Μάλιστα, ο Χεγκ μας μεταφέρει κι ένα «δελταστικό», όπως το αποκαλεί, ερώτημα: μήπως το μυθιστόρημα «ήταν το πρώτο μείζον λογοτεχνικό είδος που υποστηρίχθηκε κυρίως από τις γυναίκες»; Ήταν άραγε γυναίκες οι συγγραφείς ή άνδρες, που όμως απευθύνονται σε ένα καλύτερο γυναικείο κοινό; Γεγονός παραμένει, πως στις περισσότερες μυθιστορίες της ηρωϊδα υπερετεί, τόσο στο κάλλος όσο και στη δράση. Και πάλι, αυτή η ιδανική γυναίκα, αλλά και οι ρόλοι των δύο φύλων, όπως διαγράφονται στα πρώτα μυθιστορήματα, αποδίδουν γυναίκα ή μήπως ανδρικά πρότυπα; Δύο χιλιόδω χρόνια και μάλλον διαγράφουν τους ίδιους φαύλους κύκλους ερωτημάτων.

Πάντως, η έρευνα θέτει και άλλα, πιθανόν σοβαρότερα ερωτήματα: Τα πρώτα μυθιστορήματα είναι γνήσια προϊόντα ελληνικής έμπνευσης ή προήλθαν κάποιες «σημάδεες αιγυπτιακές ιστορίες» σε ελληνική μετάφραση που επηρέασαν τους γράφοντες. Κι ακόμη, μήπως οι ιστορίες δεν ήταν απλά βασιτείοδη αναγνώσματα, αλλά είχαν βαθύτερο συμβολικό χαρακτήρα; Όπως, μυστηριακά κείμενα που προορίζονταν για ένα στενό κύκλο μυημένων.

Αυτά τα ερωτήματα παραμένουν (ίσως βέβαιον απάντηση, όταν περισσότεροι ανακαλύψουν αυτούς τους παλαιότερους μυθιστοριογράφους, με πρώτον τον Χαρίτωνο, πιθανόν, γραμματικό όνομα ονόματι Αθηνάγορα. Όψιμη ελληνιστική εποχή, ο Αφροδιτεύης συγγράφει στα παράλια της Μικράς Ασίας, «Τα περί Χαίρων και Καλλιόπης». Η περιλήψη της υπόθεσης, που βρίσκεται στο βιβλίο, μαζί με εκτενή αποσπάσματα στη νεοελληνική τους απόδοση, εντυπωσιάζουν! Πολλά μεταγενέστερα μυθιστορήματα ωχριούν ως προς τη ζωντανότητα του ύφους και την ακριβή περιγραφή της ψυχολογίας των ηρώων.

Μια πολύτιμος αφήγηση που εναλλάσσει, όταν το απαιτεί η ιστορία, την οπτική των ηρώων με τον παντογνώστη αφηγητή. Όσο για τους ιστορικούς αναχρονισμούς, μάλλον γίνονται εσκεμμένα, και ο συγγραφέας χρησιμοποιεί παλαιότερα ιστορικά γεγονότα για να προσδώσει μεγαλύτερη ένταση στα πάθη που εξιστορεί.

Μετά τον Χαρίτωνο, ακολουθούν οι λίγο μεταγενέστεροι ο Ξενοφώντας ο Εφέσιος με την μυθιστορία του Αβροκόου και της Ανδρείας ή Ιδμβλίας και τα «Βαθιλωναϊκά» και τρεις ακόμη, τουλάχιστον κατ' όνομα, γνωστότεροι. Ο Λόγγος με το ποιμενικό του «μυθιστόρημα «Αφάνης και Χλόη», ο Αχιλλεύς Τάτιος και η ιστορία του, «Τα κατά Λευκίτιον και Κλειτοφώντα», που γράφεται γύρω στα 200 μ.Χ. και τέλος ο πολίς Ηλιόδωρος με το ογκώδες έργο του, τα «Αιθιοπικά», που ακολουθεί πιστά το πρότυπο της Δημητρικής αφήγησης. Τα τρία τελευταία αποκαλούνται και σοφιστικά μυθιστορήματα, γιατί ανήκουν σε μια περίοδο που η ρωμαϊκή αυτοκρατορία ζητά ιδεοδότη στην κλασική εποχή. Είναι τότε, που αντιστρέφεται και η εκτίμηση στο πρόσωπο του σοφιστή, από «προμηθευτής σοφίας» κατά Πλάτωνα γίνεται τίτλος τιμής.

Ο Χεγκ δίνει μια επαρκή, όσο και ενδιάφευρα, αίσθηση από τα σωζόμενα αρχαιοελληνικά μυθιστορήματα, αλλά και μια ιδέα των υπολοίπων. Τουλάχιστον, όσων οι περιλήψεις διασώθηκαν στη Βιβλιοθήκη του λόγιου πατριάρχου Φωτίου – «ο μόνος Βυζαντινός που μπορεί για τις αρετές του να συγκριθεί με τον Αριστοτέλη».

Ο Φώτιος, τον 9ον μ.Χ. αιώνα, επιχειρήσει να συνοψίσει τα βιβλία που διαβάρτηκαν στο σπουδαστήριο του, μυθιστορήματα αλλά και έργα φιλοσόφων. Δεν ήταν τυχαίο, πως η διανοήση της εποχής του διέδιδε, πως νέος είχε πουλήσει τη ψυχή του σε έναν Εβραίο μάγο.

Από την αρχαιότητα, η ιστορική αναδρομή φθάνει μέχρι και κυρίως έμμετρα μυθιστορήματα της Βυζαντινής εποχής, τους 6 μερους απογόνους. Ανεξάρτητα αν σήμερα, ονόματα όπως Ευστάθιος Μακρεμβολίτης, Εθώδωρος Πρόδρομος, Κωνσταντίνος Μανασσιός ή Νικήτας Ευγενιάδης, είναι μάλλον άγνωστα. Στη συνέχεια, ο Σουηδός μελετητής εμβαδίνει στη γενεαλογία του μυθιστορήματος και στα λεπτά νήματα που το συνδέουν με τα αρχαία έπη της ιστοριογραφίας ή την ερωτική ποίηση.

Το πρώτο γνωστό έδαφος προσεγγίζεται με τον Ψευδο-Καλλισθένη και το «Βίος Αλεξάνδρου του Μακεδόνα», που συναντούμε ως αφηγηρία στις ιστορίες Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Σκεκινώντας από τον ιστορικό του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τον Καλλισθένη, αρχίζει να γράφεται μια βιογραφία ως ιστορικό μυθιστόρημα. Με την πάροδο των αιώνων, θα γνωρίσει πλήθος ευφάνταστες παραλλαγές και «διστροφώσεις». Ένα ανώνυμο μυθιστόρημα, αποκλειστικά προς ψυχαγωγία, με αναπόσπαστη εικονογραφία, ακριβώς όπως τα προσηλίτη μας κόμικς.

Ένα άλλο λαϊκό ανάγνωσμα της ίδιας εποχής είναι οι βίοι των αγίων ή οι απόκρυφες πράξεις των Αποστόλων. Λ.χ., η γλυκύη και πρωική Θέκλα, μαθήτρια του Απόστολου Παύλου, μας φαίνεται τόσο ερωτική και σύγχρονη. Όταν οι μελετητές απηκρίζουν το πλούσιο λογοτεχνικό τοπίο, που θάλλει γύρω από την αγιολογική γραμματεία, συχνά αναρωτιούνται, μήπως ένα μέρος από τα ψευδο-κείμενα οφέλεται σε θηλικό συγγραφικό δαιμόνιο.

Το βιβλίο καταλήγει με δύο ογκώδη μυθιστορήματα, γραμμένα στη λατινική, τα «Σατυρικά» του Πετρώου και τα «Μεταμορφώσεις» του Απουλίου. Γνωστές παρωδίες, αφού κατ' εσπανάληψη ενπνεύσεων τους μεταγενέστερους δυτικούς συγγραφείς. Έτσι, από τη μίμηση στην αναδημιουργία, φθάνουν στον θερβάντες το σημείο, όπου αρχίζει η οικεία ιστορία του μυθιστορήματος των τελευταίων πέντε αιώνων.

Ο Χεγκ μεταμορφώνει την έρευνα σε α-πολαυστικό ανάγνωσμα, διαπρώπωντας ακεραία την ακριβολογία που αρμόζει σε μια μελέτη. Εξαιρετική η μετάφραση της Τ. Μαστοράκη, γλαφυρή η απόδοση των παραθεμάτων από αρχαία μυθιστορήματα του Γ. Γιατρομανωλάκη. Γνώστης του θέματος, στον οποίο οφέλουσε και η μοναδική, προς στιγμή, μετάφραση αρχαίου μυθιστορήματος, «Λευκίππη και Κλειτοφώντα» του Αχιλλέα Τατίου. Οι εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ. φρόντισαν, όπως πάντα, για την άψογη εκτύπωση και επιμέλεια, με διεξοδικό βιβλιογραφικό παράρτημα και όμορφη εικονογράφηση.

Ες ελπίσμον, πως θα υπάρξει σύντομα συνέχεια με τα μπεστ σέλερ της αρχαιότητας.

Διά την συγγραφή και την αντιγραφή

Μ. Θεοδοσοπούλου